

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH,
PROPONOWANA TECHNOLOGIA KONSERWACJI
ELEWACJI KOŚCIOŁA P.W. ŚW. MACIEJA APOSTOŁA
W SIEWIERZU**

autor: mgr Wojciech Szczurek konserwator dzieł sztuki
konsultacje: mgr Jacek Olesiak konsultacje technologiczne

Kraków, październik - 2021r.

PRZEDMIOT I ZAKRES PRAC

Poniższe opracowanie przygotowano na podstawie wykonanych badań odkrywkowych, oraz w oparciu o wizualną ocenę obiektu. W celu sformułowania programu prac wykonano rozpoznanie stanu zachowania, oraz przyczyn jak i zakresu powstałych zniszczeń, które pozwoliło na opracowanie zaleceń konserwatorskich.

Przeprowadzone rozpoznanie, a także wykonana analiza historyczna elewacji kościoła Św. Macieja Apostoła w Siewierzu narzucają konieczność przeprowadzenia niezbędnych czynności technologicznych w celu skutecznej ochrony budowli przed wilgocią. Głównym celem planowanych prac powinno stać się zabezpieczenie elewacji przed wnikaniem wilgoci do wnętrza, a następnie w drugim etapie zatrzymanie procesu destrukcji zabytkowej elewacji z przywróceniem pełnych – pierwotnych walorów estetycznych.

Przedmiotem i celem planowanych prac jest konserwacja techniczna i estetyczna wystroju elewacji kościoła. W wyniku przeprowadzonych oględzin, a także na podstawie wykonanych sond *in situ* stwierdzono znaczne – lokalne zawilgocenie ścian budynku zwłaszcza w obszarze tzw. strefy przyziemia. Brak hydroizolacji, a także działalność wody opadowej, to główne przyczyny powstałych zniszczeń budowli.

Kościół Św. Macieja Ap. w Siewierzu, wokół którego znajdował się cmentarz parafialny otoczony jest kamiennym murem z bramami z 2 połowy XVIII w. W murze tym znajdują się trzy bramy i jedna furta.

Kościół pochodzi z I połowy XV w. Prezbiterium było wówczas murowane a nawa drewniana. Przed 1598 r. drewnianą nawę przebudowano na murowaną. Następnie w latach 1647-1657 staraniem biskupa Piotra Gembickiego kościół częściowo przebudowano. Obecny kształt świątynia uzyskała w latach 1782-1784, po rozbudowie prowadzonej przez biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. Przedłużono wówczas kościół w kierunku zachodnim o 5 m. Wzniesiono nową, jednowieżową fasadę, zbudowano kruchtę, skarbiec i jedną kaplicę od strony południowej. W wyniku przebudowy kościół otrzymał wygląd barokowo-klasycystyczny. Jest to kościół orientowany, jednonawowy, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie; przy nawie prostokątne kaplice Matki Boskiej Różańcowej i Pana Jezusa Ukrzyżowanego; w głównym ołtarzu obraz patrona św. Macieja Apostoła. Na fasadzie kościoła portal barokowy kamienny, profilowany; ponad portalem drewniana tablica z dekoracją rokokową, monogramem i herbem biskupa Kajetana Sołtyka z datą 1783 r. Kościół otoczony jest murem, w którym znajdują się trzy bramy. Ozdobą murów jest trójarkadowa brama, zwana biskupią. W latach 1989-1995 kościół otrzymał nowe wieże i został pokryty blachą miedzianą. Odnowiono także wnętrze kościoła, zmieniając jego wystrój

BUDOWA TECHNOLOGICZNA I STAN ZACHOWANIA

Materiałami użytymi do wykończenia elewacji kościoła były oryginalnie: tynk wapienny, stiuk i kamień obecnie przykryte warstwami zacierek i farb pochodzących z czasów późniejszych napraw i renowacji. Wykonana dokładna analiza wizualna obiektu wykazała, że tynki przykrywają całość elewacji, oraz stanowią w znacznym stopniu jej wystrój. Kamień użyty został jedynie do wykonania elementów wystroju tj. portali.

Tynk oryginalny wykonany z zaprawy wapienno-piaskowej o rdzeniu (*arriciato*) grubości około 12 mm, średnio, miejscami grubo ziarnistym pokrytym drobnoziarnistą wyprawą o grubości około 3-5 mm. Pierwotna kolorystyka elewacji powstała w wyniku zastosowania barwionej w masie zacierki (?), jako warstwy wykończeniowej koloru jasno-szarego z ekspozycją jaśniejszych o ton partii elementów sztukatorskich.

Materiałem kamiennym użytym do wykonania detali architektonicznych takich jak gzymsy jest piaskowiec, o dość ciemnej, szarzielonej tonacji. Jest to materiał słaby, o niskiej

odporności na czynniki niszczące a zwłaszcza na wilgoć. Stąd jego zły stan zachowania, oraz liczne cementowe naprawy pochodzące z wcześniejszych renowacji. O bardzo złej kondycji kamienia świadczy fakt odpadających drobnych fragmentów. Osadzone na skorodowanych kotwach fragmenty kamiennych gzymsów spadają na dół stwarzając poważne zagrożenie. Taka sytuacja wymusza podjęcie pilnych prac zabezpieczająco-naprawczych.

W podobnie w złym stanie zachowania znajdują się partie tynków na elewacji. Jako główną przyczynę widocznych zniszczeń należy uznać nawarstwiająca się i współdziałające czynniki fizyko-chemiczne. Jednym z głównych procesów niszczących substancję murów budynku jest wilgoć, oraz ciągłe zmiany klimatyczne wraz z czynnikami mechanicznymi. Zarówno różnice temperatur jak i opady, czy wiatr wywołują negatywne skutki w powierzchniowych warstwach muru. Materiał budowlany, jakim jest cegła czy tynk ulega ciągłym ruchom termicznym, w wyniku czego kurczy się i rozszerza. Szczególnie silnie zjawiska te są widoczne na styku dwóch różnych materiałów. Ciągłość tych procesów doprowadziła do powstawania widocznych zniszczeń w postaci ubytków partii tynku, odspojeń, rys, pęknięć.

Fot. Stan zachowania - fragment

Jednak głównym czynnikiem niszczącym powierzchnię ścian jest woda. Dostająca się przez nieszczelność spoin lub drobne pęknięcia woda opadowa uruchamia różnego rodzaju procesy fizyko-chemiczne. Nasilają się one zwłaszcza w porze zimowej, kiedy to dochodzi do cyklicznego zamarzania i topnienia w strukturze materiałów porowatych. Migrująca z partii fundamentów woda (migracja pionowa i pozioma) wraz z rozpuszczonymi solami, a następnie jej odparowanie na powierzchni ścian i muru prowadzi do powstawania w tym rejonie wykwitów solnych. Sole podczas krystalizacji zwiększają swoją objętość (ciśnienie krystalizacji-hydratacji), co prowadzi do uszkodzeń mechanicznych partii tynku i powłok malarskich: złuszczeń, odspojeń, pęcherzy, oraz tzw. pudrowania. Ponadto niektóre sole są higroskopijne, chłoną wilgoć z powietrza i rozpuszczają się – a w okresach suchych ponownie krystalizują. Zachodzące na przestrzeni lat procesy rekrystalizacji prowadzą do dalszej

destrukcji tynku i powłok malarskich. Szybkość procesu niszczenia i ich zasięg zależą głównie od stopnia zasolenia i występowania wody, jako czynnika, który sole transportuje i rozpuszcza. Szkodliwa jest zarówno wilgoć występująca w murach np. w wyniku braku izolacji pionowej i poziomej jak i wilgoć czerpana z powietrza.

Fot. 3., 4. Stan zachowania. Widoczne zniszczenia spowodowane stałym zawilgoceniem partii elewacji

Opisane procesy destrukcyjne w postaci przebarwień, odspojień, wykwitów soli, oraz ubytków warstwy malarskiej wraz z tynkiem występują lokalnie, szczególnie widoczne są na elewacji bezpośrednio pod dachem, a także w partii przyziemia.

Na całej powierzchni widoczne są drobne ubytki tynku, całość pokrywa warstwa zabrudzeń wraz z nierównomiernie rozłożoną ciemną patyną wywołującą wrażenie lokalnych zaplamień. Struktura tynku została w poważnym stopniu naruszona. Tynk jest spękany, odspojony z licznymi ubytkami odsłaniającymi ceglany watek ścian. Lokalnie widoczne są ślady pierwotnej kolorystyki elewacji w kolorze jasno szarym. Miejscami na powierzchni widoczna jest korozja biologiczna (mchy, porosty), gęsta siatka zarysowań, oraz większe pojedyncze pęknięcia. Cała powierzchnia elewacji jest silnie zakurzona i zabrudzona.

Fot. Stan zachowania - fragment

Zniszczenia spowodowane działalnością wody rozpryskowej, oraz podciąganiem kapilarnym widoczne są w strefie cokołu i tynku do wysokości około 1, 5m. Zjawiska te występowały

permanently w przeszłości, o czym świadczą liczne naprawy tynku (wykonane często zaprawami cementowymi i klejowymi, a także kity i zacierki cementowe na powierzchni).

Fot. 7., 8. Stan zachowania. Widoczne zniszczenia w dolnej partii elewacji.

W strefie tzw. przyziemia tynki w dużej mierze są odspojone, spękane - osypują się. Procesy zniszczeń związane z obecnością i zaleganiem wilgoci gruntowej widoczne są nie tylko na elewacji zewnętrznej, ale także wewnątrz budynku.

Wykonany z blachy miedzianej dach, oraz obróbki blacharskie są miejscami nieszczelne, a ściekająca po elewacji woda powoduje liczne przebarwienia i zniszczenia. Stałe zawilgocenie w załomach murów, oraz ściekająca woda spowodowała powstanie ciemnozielonych kolonii mikroflory.

Podobnie w złym stanie zachowania znajdują się metalowe elementy, z których wykonane zostały kraty. Noszą one liczne ślady złuszczenia powłoki lakierniczej, w których widoczne są ogniska korozji. Gruba warstwa przemalowań olejnych nie zapewniła tym elementom należytej ochrony.

ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Na podstawie przeprowadzonej analizy historycznej stwierdzono, że pod względem architektonicznym elewacja kościoła nie zmieniła się od czasów jej powstania. Widoczne zmiany dotyczą przekształceń kolorystycznych, jakie powstały w czasie ostatniej renowacji, oraz braków drobnych elementów zdobniczych. Głównym założeniem konserwatorskim będzie, zatem uratowanie jak największej ilości elementów zabytkowych elewacji z przywróceniem im utraconych właściwości wytrzymałościowych, oraz osiągnięcie w wyniku planowanych prac stanu estetycznego zbliżonego do pierwotnego. Punktem wyjścia przyjętej technologii musi być pierwotny wyraz estetyczny budowli, poprzez wyeksponowanie po konserwacji pierwotnie użytych materiałów do dekoracji płaszczyzn i detalu architektonicznego.

Planowany zakres prac w znacznej mierze powinien się ograniczyć głównie do konserwacji technicznej (zachowawczej) z poszerzonym zakresem prac estetycznych. Zniszczenia powstałe na przestrzeni lat dotyczą głównie strefy przyziemia, oraz partii elewacji narażonej na bezpośrednie zawilgocenie i te, jako takie wymagają generalnego remontu

konserwatorskiego zarówno pod względem technicznym jak i estetycznym. Będzie to możliwe poprzez usunięcie w koniecznym zakresie zdegradowanych i odspojonych partii tynku, usunięcie warstw przemaalowań i zacierek pochodzących z czasu ostatnich renowacji i pokrywających około 85% powierzchni elewacji, odprowadzenie wód opadowych poza strefę przylegającą do fundamentów, naprawę pokrycia dachu, a także zastosowanie systemu tynków renowacyjnych – solochłonnych w partii zawilgocenia.

W pierwszej kolejności proponuje się usunięcie osypujących się, niezwiązanych z podłożem tynków. Dotyczy to zwłaszcza partii w strefie przyziemia, a także tynków wtórnych o spoiwie cementowym. Tam gdzie tynk zostanie usunięty, aby w przyszłości zapobiec powstawaniu szkód solnych zaleca się zastosowanie tynków renowacyjnych. Z całości elewacji należy usunąć wszystkie niepierwotne nawarstwienia w postaci zapraw, siatek polipropylenowych, zapraw klejowych do wtapiania siatek, szpachłówek gipsowych i powłok malarskich. Warstwy te należy usunąć z tynków gładkich, dekoracji sztukatorskich, gzymsów, cokołów i metaloplastyki. Oczyszczanie nawarstwień należy przeprowadzić metodą mechaniczno-chemiczną, z zastosowaniem strumieniowania ściernego (po wykonaniu prób na każdym z podłoży), zmywaczy powłok lakierowych splukiwanych gorącą wodą pod ciśnieniem lub parą wodną. Końcowym etapem będzie doczyszczanie ręczne – mechaniczne skalpelami etc. Metody należy stosować dopiero po wykonaniu prób in situ i akceptacji przez komisję konserwatorską.

Aby zapewnić sprawne działanie systemu, etap konserwacji estetycznej tj. końcowe opracowanie powierzchni ścian należy wykonać poprzez położenie na powierzchni tynku warstwy malarskiej w postaci farby krzemianowej w kolorze odpowiadającym zachowanym fragmentom oryginalnym tj. jasnoszarym z jaśniejszymi podziałami architektonicznymi. Elementy dekoracyjne – dekoracje sztukatorskie wykonane w technice wapiennej (wapienno-gipsowej) należy po oczyszczeniu z nawarstwień i uzupełnieniu ubytków, scalić w kolorystyce oryginału tj. „kości słoniowej” laserunkową powłoką farby krzemoorganicznej, odpornej na działanie warunków środowiskowych panujących na zewnątrz.

W przypadku konserwacji elementów kamiennych – zakłada się usunięcie z powierzchni piaskowca warstw przemaalowań, zacierek i uzupełnień cementowych, wzmocnienie struktury wewnętrznej kamienia poprzez zabieg impregnacji estrami kwasu krzemowego, uzupełnienie ubytków - taszle z piaskowca, oraz kity ze sztucznego kamienia, a w końcowym etapie wykonanie zabiegu hydrofobizacji.

W trakcie prac niezbędne będzie dokonanie przeglądu i ewentualnej korekty, a także naprawa i wymiana w koniecznym zakresie pokrycia dachu- obróbek blacharskich, tak, aby w przyszłości wyeliminować niebezpieczeństwo przedostania się wilgoci do wnętrza budynku.

W związku z tym proponuje się:

-po uzyskaniu dostępu z rusztowania należy dokonać przeglądu stanu zachowania pokrycia dachu. W przypadku stwierdzenia silnego destruktu blachę miedzianą należy wymienić na nową.

Pełną gwarancję działania systemu ochrony elewacji na przyszłość daje zastosowanie sprawdzonych w konserwacji materiałów do renowacji polichromii, tynku, czy kamienia, oraz przestrzeganie reżimu technologicznego.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Realizując powyższe założenia należy zastosować materiały i technologie gwarantującą trwałość działań konserwatorskich. Proponowany program prac oparto w dużej

mierze na sprawdzonych w trakcie wielu realizacji w tym konserwacji Bramy Biskupiej czy elewacji frontowej materiałach firmy Remmers do konserwacji kamienia i tynku, lecz może być on wykonany także w oparciu o materiały innych firm spełniające wymagania konserwacji dzieł sztuki.

Celem prac będzie wstrzymanie procesów niszczących wraz z przywróceniem elewacji utraconych parametrów technicznych i estetycznych. Proponuje się przeprowadzić prace konserwatorskie w dwóch zakresach:

- konserwacji technicznej,
- konserwacji estetycznej.

Program prac:

W przypadku kompleksowego remontu kościoła na wstępie należy wykonać zabiegi hydroizolacyjne, a dopiero w drugiej kolejności przystąpić do prac związanych z renowacją elewacji.

1. Prace naprawcze tynków

W miarę możliwości zakłada się uratowanie i zachowanie jak największej powierzchni tynków oryginalnych. Partie tynków odspojonych, silnie zasolonych i zmurszałych zakłada się usunąć na całej powierzchni tam gdzie jest to konieczne (dotyczy to zwłaszcza strefy tzw. przyziemia do wysokości około 2m). Proponuje się podjęcie działań zróżnicowanych i dostosowanych do stopnia destruktu poszczególnych fragmentów, stosując zasadę usuwania tynków ok.35-40cm. powyżej widocznej granicy wysolenia. Również wszystkie, liczne cementowe naprawy należy wykuć i usunąć.

Z powierzchni tynków, oraz sztukaterii nieprzeznaczonych do skucia, metodą mechaniczną i chemiczną należy usunąć powłoki malarskie i zacierki, a także niepiętne uzupełnienia. Usuwanie powłok farb oraz czyszczenie proponuje się przeprowadzić nanosząc na elewację środek spulchniający stare powłoki farb dyspersyjnych i olejnych, a następnie spłukując gorącą wodą. W celu doboru metody czyszczenia należy przeprowadzić próby na elewacji.

Powierzchnie ścian, po mechanicznym usunięciu farb, niepiętnych nawarstwień, zasolonych i osłabionych tynków, wykonaniu wszelkich niezbędnych napraw i uzupełnień - mogą zostać opracowane w różnorodny sposób. Oznacza to wzmocnienie i podklejenie istniejących wypraw, bądź wymianę w ustalonym po przebadaniu, zakresie tynków spodnich i nałożenie cienkiej wykończeniowej warstwy drobnoziarnistej zaprawy opartej na spoiwie wapiennym. Wstępnie zakłada się uzyskanie warstwy kolorystycznej poprzez położenie farby krzemooorganicznej w pożądanym jasnoszarym kolorze, wzbogaconej laserunkową powłoką farby krzemooorganicznej - odpornej na działanie skrajnych warunków środowiskowych. Ze względu na położenie obiektu w sąsiedztwie cmentarza założyć należy zastosowanie zestawu materiałów do wykonywania tynków na podłożach zawilgoconych i zasolonych. Proponowane produkty mają charakter czysto mineralny i odpowiednie certyfikaty WTA.

1. Pierwsza warstwa technologiczna. Narzut podkładowy w postaci suchej zaprawy tynkarskiej, odpornej na zasolenia,
2. Kolejna warstwa technologiczna to tynk wyrównawczy i magazynujący sole. Tynk ten można nakładać w warstwach o grubości 10 do 30 mm. Stwardniały tynk magazynuje sole, jest odporny szczególnie na siarczany.

3. Trzecia warstwa technologiczna to tynk renowacyjny: tynk hydrofobowy, przepuszczalny dla pary wodnej i przyspieszający wysychanie. Do naprawy i renowacji wilgotnych ścian, na elewacjach i we wnętrzach w obiektach zabytkowych. Tynk jest bardzo odporny na sole w tym zwłaszcza siarczanowe.

4. Ostatnia warstwa wykończeniowa to mineralna szpachlówka powierzchniowa, tynk filcowany, zbrojony mikrowłóknem. Zaprawa ta ma kolor starej bieli, lub jest barwiona w masie zgodnie z historycznym wzorcem. Zaprawa jest plastyczna, łatwa do stosowania - ma dużą przyczepność. Jest zalecana do wygładzania powierzchni tynków renowacyjnych, jako mineralny tynk filcowany i szpachlówka powierzchniowa na zewnątrz.

Końcowe opracowanie estetyczne powierzchni ścian zaleca się wykonać w technice, którą cechuje wysoka przepuszczalność pary wodnej i dwutlenku węgla. Zagwarantuje to tzw. „oddychanie” muru i szybkie odparowanie wilgoci, która ewentualnie pojawiłaby się w murze. Powłokę taką należy wykonać przy zastosowaniu farb krzemooorganicznych pozbawionych bieli tytanowej, wybarwionych na kolor odpowiadający ustalonej kolorystyce elewacji. Otrzymana powłoka barwna ma charakter półprzezroczysty, doskonale scala lub imituje barwione wyprawy tynkarskie. Jest to technika odwracalna metodami chemicznymi, niepowodująca ryzyka powstawania zabieleń, zaplamień, co zdarza się w przypadku technik krzemianowych.

2. *Konserwacja detalu sztukatorskiego*

Pierwszym etapem prac powinno być oczyszczenie powierzchni dekoracji z warstw przemalowań i wtórnych zacierek. Zabieg ten nie powinien spowodować naruszenia powierzchni stiuku. Dlatego po szczegółowym rozpoznaniu zniszczeń zaleca się wykonać próby mechanicznego i chemicznego czyszczenia poszczególnych partii dekoracji w zależności od rodzaju zniszczeń. Czyszczenie proponuje się rozpocząć od mechanicznego usunięcia niezespolonej warstwy kurzu i brudu. W następnej kolejności proponuje się zastosowanie gorącej pary wodnej. Jest to metoda bardzo łagodna, szybka, czysta w stosowaniu (brak chemikaliów i ścierniw). Ilość wody kondensującej na czyszczonej powierzchni można uznać za niewielką. Dokładne usunięcie warstw przemalowań z powierzchni sztukaterii możliwe będzie jedynie na drodze mechanicznego czyszczenia np. skalpelem. Dopuszcza się użycie mikro piaskarki z odpowiednio dobranym rodzajem ścierniwa pod warunkiem, że w wykonanych próbach nie stwierdzi się uszkodzeń powierzchni stiuku w trakcie czyszczenia.

Odspojone i spękanne fragmenty dekoracji zaleca się podkleić poprzez wykonanie iniekcji, międzywarstwowych i podtynkowych stosując roztwór Primalu AC-33, lub Ledan. W przypadku stwierdzenia miejscowego osłabienia wewnętrznej struktury sztukaterii zaleca się wykonanie impregnacji preparatem KSE 100.

Ubytki detalu sztukatorskiego lub rekonstrukcję brakujących fragmentów proponuje się wykonać zaprawą w kolorze dobranym do oczyszczonej i wyschniętej barwy stiuku. Głębokie ubytki wypełnić zaprawą gruboziarnistą. Do uzupełnienia ubytków i rekonstrukcji dekoracji sztukatorskich na elewacji, proponuje się użycie gotowych zapraw o pożądanym uziarnieniu i kolorze Fugen und Erganzugs Mörtel RZ. Są to materiały oparte na naturalnym cemencie romańskim, posiadającym odpowiednie cechy szybkiego wiązania, wytrzymałości i uziarnienia do opracowania powierzchni. Stosowane zaprawy na bazie cementu romańskiego są mieszkanką gotową z odpowiednim kruszywem i opóźniaczem wiązania w kolorze odpowiadającym pierwotnemu.

Końcowe opracowanie estetyczne-kolorystyczne zaleca się wykonać w oparciu o istniejącą kolorystykę z ewentualną korektą na podstawie rozpoznania stratygrafii. Warstwa malarska

powinna być wykonana z trwałych i odpornych farb silikonowych lub wapiennych np. firmy Remmers – tzw. laserunkowych które dają efekt „lekkości” powierzchni malowanych. W celu dodatkowego zabezpieczenia powierzchni niemalowanych, zaleca się końcową hydrofobizację.

3. Konserwacja elementów metalowych

Po zdemontowaniu elementy metalowe takie jak: kraty należy oczyścić z powłok malarskich, a także nawarstwień korozyjnych poprzez piaskowanie, a także na drodze chemicznej (np. preparatem AGE lub Scansol). Nadmiernie skorodowane fragmenty metalu należy usunąć, a następnie zrekonstruować w oparciu o zachowane wzory. W celu należytego zabezpieczenia elementów metalowych proponuje się wykonać zabieg cynkowania ogniowego, dwukrotnie pomalować farbami epoksydowymi Rostschutz EP 2K a następnie alkilowymi Deckfarbe, w kolorze ustalonym na podstawie badań odkrywkowych. Renowację metalu można wykonać również metodami tradycyjnymi wykonując warstwę izolującą z mini ołowiowej na pokoście a końcową z pasty pokostowo-grafitowej nakładanej na gorąco lub stosując ogólnie dostępne środki do konserwacji metalu.

W trakcie prac niezbędne i konieczne będzie;

- dokonanie korekt technologicznych niniejszego „Programu konserwatorskiego”, zgodnie ze stwierdzonymi w trakcie prac odkrywkami i znaleziskami. Wprowadzenie ewentualnych zmian lub korekt będzie możliwe jedynie za zgodą autora opracowania i akceptacją uprawnionych służb konserwatorskich,

Wszystkie główne etapy prac konserwatorskich winny posiadać szczegółową dokumentację opisową i fotograficzną

Opracował: mgr Wojciech Szczurek

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot.1., 2. Elewacja kościoła, widok ogólny - stan zachowania

Fot 3., 4. Stan zachowania – fragment

Fot.5., 6. Stan zachowania – fragment

Fot 7. Stan zachowania – fragment, strefa przyziemia